

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ЯК УМОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Доведено необхідність розвитку у викладача ціннісної настанови на розуміння і висвітлено шляхи реалізації цієї ідеї в навчальному процесі.

Проблема самореалізації особистості детермінована зміною педагогічної парадигми, об'єктивними перетвореннями сучасної системи навчання і виховання. Новий гуманітарний стандарт суспільства вимагає ставлення до учня як до суб'єкта педагогічного процесу, до особистості, яка прагне самореалізації. Орієнтиром педагогіки вищої школи сьогодні є суспільний запит на виховання студента, здатного творчо мислити, генерувати оригінальні ідеї, пропонувати сміливі, нестандартні рішення.

Професійна діяльність викладача також потребує перебудови, і не лише на рівні її засобів, але, й це головне, на рівні цільових настанов. Прагнення викладача до професійної самореалізації є, на думку багатьох дослідників, показником особистісної зрілості й одночасно умовою її досягнення (Н. Бітянова, Е. Еріксон, Я. Коломинський, Г. Олпорт, А. Реан, К. Юнг та ін.). Самореалізація є базовою потребою особистості (З. Абдуліна, В. Наумчик, П. Нестеров, К. Роджерс, Г. Селевко, Г. Чернявська та ін.). Самореалізація – це безперервний і динамічний процес розвитку і вдосконалення особистості (О. Горячева, А. Маслоу, В. Муляр, М. Недашківська та ін.).

Незважаючи на термінологічну неоднозначність, більшість дослідників тлумачать самореалізацію як гармонійне поєднання всіх якостей особистості з метою виявлення і розвитку власних здібностей у всіх сферах діяльності.

Самореалізацію викладача ми розуміємо як свідомий, з власної ініціативи, з визначеними цілями та цінностями творчий процес утілення в професійній діяльності своїх індивідуальних, професійно-особистісних якостей і властивостей з метою відтворення себе у своїй сутності як особистості і професіонала, знаходження свого місця в суспільстві і надання студентам зразка успішного “життя в професії” та можливостей для їх самореалізації [1, 121].

Метою статті є обґрунтування єдності творчої самореалізації викладача та його ціннісної настанови на розуміння у навчальному процесі.

Викладач, який прагне самореалізації, хоче не просто працювати, він орієнтується на позицію педагога як найвищу цінність. Базовою ціннісною настановою викладача, який самореалізується, є настанова на *буття* в педагогічній професії. Однією з важливих настанов на самореалізацію викладача ми вважаємо ціннісну настанову на розуміння.

Дійсно, викладач є суб'єктом особистісного і професійного саморозвитку, що передбачає його готовність і здатність: 1. Бути відкритим особистому досвіду, тобто розуміти свої успіхи і невдачі, учитися на власному досвіді та пізнавати себе. 2. Удосконалювати свої професійні знання та уміння, оволодівати новими способами спілкування і взаємодії, навчатися розуміти і поєднувати традиційні та інноваційні підходи до навчання, рефлексувати свою діяльність тощо.

Викладач є також суб'єктом формування і розвитку педагогічного колективу, що передбачає його готовність і здатність: 1. Системно бачити і розуміти процес навчання і виховання, визначати свою позицію і роль в його становленні та розвитку. 2. Осмислювати та обговорювати актуальні проблеми вищої освіти на теоретико-методологічному і практичному рівнях, моделювати, проектувати, прогнозувати зміни у власній діяльності та в діяльності усього колективу. 3. Намагатися зрозуміти логіку побудови навчального процесу колегами-викладачами, вивчати їх досвід і “тримати свою практику відкритою”, сприяти входженню в колектив молодих викладачів з метою створення творчого педагогічного середовища.

Як відомо, настанову на розуміння вивчає спеціальна наука – герменевтика, і тому слід говорити про необхідність посилення уваги до герменевтичного підходу у навчальному процесі ВНЗ.

Підкреслимо, що для педагогічної діяльності проблема розуміння є вельми важливою. Дійсно, предмети і явища об'єктивного фізичного світу є доступними для сприйняття на відміну від внутрішнього світу людини, що не піддається прямому сприйняттю і може “відкритися лише в результаті особливої розумової розуміючої???-понаймаючої??? активності дослідника” [2, 40]. Розуміння – це процес, який підкоряється твердій??? логіці і передбачає певні процедури незалежно від типу розумової діяльності педагога. Розуміння зазвичай починається з виявлення непорозуміння, яке можна подолати завдяки зверненню викладача до власного інтелектуального, емоційного, культурного, педагогічного досвіду, а потім відбувається рефлексія.

У процесі спілкування з учнем викладач намагається найінформативніше використати кожен конкретну ситуацію у навчанні з метою досягнення глибинних несвідомих змістів (мотивів) вчинків і поведінки студентів. Застосування герменевтичного підходу – це своєрідне “читання” учня, коли викладач реалізує три типи розумової діяльності: семантизуючу – прагне досконало зрозуміти ким є учень (його знаки); когнітивну – вивчає кожний факт, і, нарешті, діяльність, що спрямована на розпредметнення, коли він відновлює цілісну картину і змісти, що відразу не були ним угадані чи були вгадані не всі [там само]. Останнє є особливо важливим, оскільки саме цілісне бачення студента наближає викладача до розуміння його унікальності. Підкреслимо, що на всіх етапах розуміння інформація про студента розглядається не як завершена, а як матеріал, який постійно розвивається, заново створюється, а не відтворюється за назавжди заданим еталоном.

Оволодіння герменевтичним методом означає для педагога розвиток власних здібностей до розуміння, підвищення культури професійного мислення. Розуміння – це серйозна інтелектуальна праця і психічна напруга викладача, оскільки воно можливе лише за умов співпереживання та ідентифікації.

Дослідження в галузі педагогічної герменевтики показали, що такий підхід підвищує ефективність педагогічної діяльності, оскільки формує тонкий апарат диференційованого сприйняття викладачем кожного студента і розвиває його педагогічну активність у подоланні ситуацій непорозуміння. Опора на розуміння допомагає переборювати психологічні бар'єри перед новизною ситуації, обсягом роботи, стереотипами традиційних уявлень, продемонструвати оригінальність суджень, самостійність думки, здатність приймати нестандартні рішення. Розуміння дозволяє викладачам удосконалюватися в професійній майстерності і, зокрема, у виробленні креативної позиції. Найважливіше в цих процесах – дбайливе ставлення до пошуку кожним педагогом свого напрямку, стилю спілкування з учнями, постійний інтерес до досвіду колег, створення творчої атмосфери.

Дослідники виділяють три ціннісних настанови викладача на герменевтичний підхід до навчального процесу, який сприяє творчій самореалізації: у спільній творчій діяльності; у діалогічному спілкуванні; у навчальній грі.

Спільна діяльність передбачає здатність її учасників робити разом щось важливе. Коли вони роблять щось нове (об'єктивно чи суб'єктивно), то виникає ситуація спільної творчості, у якій кожен відчуває себе творчою особистістю. При цьому спільна творча діяльність здійснюється для викладача у трьох вимірах. Перший вимір – це організація спільної діяльності студентів один з одним. Другий вимір – це спільна творча діяльність викладача і студента. Третій вимір – це спільна творча діяльність педагогів.

Можна припустити, що перший вимір безпосередньо не стосується проблеми творчої самореалізації викладача, оскільки він організатор, а не учасник спільної діяльності студентів один з одним, проте саме від рівня його самореалізації залежить яким чином він побудує процес їх спільної діяльності. Два інших виміри більше пов'язані

з проблемою творчої самореалізації педагога, оскільки тут викладач не лише планує процес взаємодії, а й є його безпосереднім учасником.

Зауважимо, що у спільній діяльності викладача і студента останньому дано відчуття себе суб'єктом творчості („Я сам роблю те, чого раніше ніколи не робив”). Проте, тут необхідна особлива позиція педагога: зрозуміти прагнення студента і надати можливостей прояву творчої самостійності молодшого партнера. Чи є викладач тут творчим суб'єктом? Відповідь позитивна, якщо педагог ставить перед собою мету виховання, якщо він бачить інший – виховний – аспект спільної діяльності, коли його творча позиція виявлена не до об'єкта вивчення, а до розвитку особистості студента. У цьому випадку творчість студента спрямована на зміну світу навколо себе, а творчість педагога – на формування і розвиток студента.

Підкреслимо, що педагогічна діяльність є колективною діяльністю багатьох викладачів. Потенціал спільної творчості педагогів складається з основних форм групової діяльності: спільно-індивідуальної (кожен сам по собі, а результат спільний), спільно-послідовної (один починає, а інший продовжує цю ж діяльність), спільно-взаємозалежної (спільна розробка, здійснення та осмислення діяльності). На жаль, остання рідко зустрічається в освітній установі, але саме в спільно-взаємозалежній діяльності відбувається нарощування розуміння, єдності та творчого потенціалу педагогічного колективу.

Форми спільної творчої діяльності загальновідомі: “круглі столи”, проблемні наради, ділові ігри, розробки проєктів, педагогічні та психологічні тренінги, ситуацій-зразки, тимчасові творчі групи тощо. Під час спільної творчої діяльності зі студентами чи колегами перед викладачем відкриваються реальні та різноманітні можливості творчого самоздійснення. Тому ціннісна настанова на спільну творчу діяльність зі студентами і колегами є однією з найважливіших детермінант як проблеми герменевтичного підходу до навчання, так і проблеми самореалізації викладача у професійній діяльності.

Зауважимо, що спільна діяльність людей неможлива поза їхнім спілкуванням. Тому іншою ціннісною установкою, що визначає процеси розуміння і самореалізації суб'єктів навчального процесу, ми вважаємо настанову *на діалогічне спілкування*. “Спілкування – це обмін духовними цінностями..., що відбувається у формі діалогу... як з іншими Я, так і в процесі взаємодії з іншими людьми” [3, 15]. У цьому визначенні вдало поєднані відразу декілька важливих понять: спілкування, діалог (із собою і міжособистісний), цінності.

У педагогічній діяльності спілкування через діалог розглядається як умова реалізації суб'єкт-суб'єктних стосунків між викладачем і студентом, на відміну від традиційно сформованих суб'єкт-об'єктних (монологічних) стосунків. І, якщо в монологічному спілкуванні домінує зміст і воля одного з учасників (наприклад, викладача), то діалогічне спілкування є спільним обговоренням ситуації. Якщо в системі монологічного спілкування суб'єкти поділяються на активних і пасивних, то діалогічне спілкування передбачає активність (суб'єктність) усіх учасників.

Цікавим з точки зору герменевтики є підхід психолога С. Л. Братченка до визначення основних атрибутів міжособистісного діалогу [4]. Першим таким атрибутом він вважає незалежність суб'єктів діалогу. Співрозмовники в діалозі вільні від зовнішніх, позаособистих цілей, прагматичних інтересів, завдань переконання тощо. Вони не мають мети здійснювати вплив один на одного, але проте (а точніше – саме тому) діалог створює оптимальні умови для реального порозуміння і впливу на розвиток особистості ще й тому, що особистісне зростання обов'язково передбачає самореалізацію суб'єктів. Свобода самоздійснення, можливість стати і бути самим собою відіграє в діалозі провідну роль. Приймаючи таку свободу, людина одночасно визнає відповідальність за себе і свою свободу. І це, на думку дослідників, створює ще один парадокс діалогу: прийняття на себе відповідальності за власну позицію робить людину більш уважною й терпимою до позицій інших. Другий наслідок відповідальної свободи суб'єктів діалогу – незалежність від “ідеалів”, догм та інших заданих ззовні стереотипів. Учасники діалогу орієнтовані на

індивідуальні, особисто пережиті цінності, і це (знову парадокс) приводить до руйнування бар'єрів на шляху до порозуміння і сприйняття іншого таким, яким він є, а не яким би його хотіли бачити.

Третім атрибутом діалогу визначено особистісний контакт між співрозмовниками на основі співпереживання і взаєморозуміння. Взаєморозуміння створює раціональну основу контакту, але глибинною основою контакту, “сполучною ланкою діалогу” є співпереживання як емоційно-інтуїтивне осягнення співрозмовниками внутрішнього світу один одного, єдність зустрічі індивідуальних переживань [там само, 216].

Отже, діалогічне спілкування створює максимально сприятливі умови для упровадження герменевтичного підходу у навчальний процес і надає можливостей творчої самореалізації особистості. Саме тому кожен викладач має сформувати у себе ціннісну настанову на діалогічне спілкування.

Також герменевтичному підходу до навчання суттєво сприяє, на нашу думку, використання в навчальному процесі портфоліо як сучасного засобу вимірювання результату діяльності студента (через представлення виконаних завдань, документованих досягнень, звіту та самооцінки), що спрямований на розвиток його особистості. Портфоліо є прикладом автентичного оцінювання, використання якого дозволяє визначити загальний потенціал студента і скоригувати залежно від цього індивідуальну навчальну програму, зміст, засоби та форми організації навчальної діяльності [5].

Зауважимо, що можна виділити два провідних принципи щодо використання портфоліо: *зовнішній* – для ознайомлення інших з досягненнями та відповідним прогресом у розвитку особистості, оцінювання значущості успіхів, виявлення особливостей у діяльності студента для адекватної побудови його навчальної траєкторії; *внутрішній* – вироблення більш чітких уявлень про власні успіхи, недоліки і можливості для власного розвитку особистості. Наш досвід використання портфоліо дозволяє стверджувати, що він є механізмом встановлення зворотного зв'язку, ефективним інструментарієм якісного оцінювання результатів навчання, допомагає розвивати важливі професійні вміння студента, сприяє кращому взаєморозумінню суб'єктів навчального процесу. Ми вважаємо, що таке *взаєморозуміння* можливе лише за умов наявності у викладача методологічної культури, що базується (основою которой являється) на рефлексії – ланцюжку??? (связке между....) між наявним та очікуваним досвідом. (поєднанні наявного та майбутнього досвіду???). Розуміння є вищим рівнем організації пізнавального процесу: *розуміння студентом* навчальних цілей, змісту, форм і методів організації вивчення дисципліни, *розуміння викладачем* індивідуальних особливостей студента, його інтересів, пізнавальних можливостей, рівня прагнення до саморозвитку і самореалізації.

Література:

1. Лосєва Н. М. Самореалізація викладача: теоретичний аспект. Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – 387 с.
2. Демакова И.Д. Герменевтический поход в педагогике // Школьные технологии. – 2008. – № 1. – С. 40-43.
3. Мудрик А. В. Общение как фактор воспитания школьников / А. В. Мудрик. – М.: Педагогика, 1984. – 112 с.
4. Братченко С. Л. Межличностный диалог и его атрибуты // Психология с человеческим лицом. – М.: Смысл, 1997. – С. 201-222.
5. Олійник Т.О. Портфоліо як засіб іноваційного оцінювання. – Харків, 2006. – 35 с.

Доказано необхідність розвитку у преподавателя ценностной установки на понимание и показано пути реализации этой идеи в учебном процессе.

It proves the need to develop teacher's understanding of any student in the process of tuition and the ways of reaching it are given.